

tični pošti. Ne dolgo na to me je iskal na stanovanju, pa me ni dobil doma; pustil mi je listek, na katerem pravi »Napravil sem dolgo romanje in sem prišel k Vam, toda nisem Vas našel.« Napoveduje zopet, da izide še tisti mesec njegova črtica »Ein Totenhaus«. Toda ta črtica ni izšla v Osterr. Rundschau, vsaj jaz je nisem mogel zaslediti. Ali je Cankar sploh ni napisal ali so odlašali z objavo, mi ni znano. 21. dne junija mi je zopet pisal:

»Hotel sem priti danes k Vam, pa je bilo že pozno in tudi vedel nisem, če bi Vas dobil doma. Za zadnjič sem verjel, da niste mogli ustreči moji prošnji, vendar pa Vas danes, ko nimam drugega nikogar, prosim, da mi posodite desetak, dokler ne dobim denarja od »Matic«. S tistimi homatijami in Levčevim odstopom se je moja stvar zelo zavlekla, zdaj pa je menda vse v redu. Toliko je gotovo, da je »Matica« bolj navezana name nego jaz nanjo. Vendar pa bi ji ne bil dal ničesar, če bi imel Govekar kak vpliv v odboru. Zdaj ga nima.

Jaz mislim, da mi zdaj nekoliko bolj zaupate nego v prejšnjih žalostnih letih. Zavežem se z besedo, da Vam vrnem ta dolg najkasneje v treh tednih, do 10. p. m. Lahko si mislite, da sem v velikih in zelo neprijetnih stiskah, ker drugače bi Vam pač ne pisal. Te dni sem moral celo že zastaviti, kar sem imel; to je dovolj. Zadnjo krono pa sem dal nekemu, ki je bil še bolj potreben.

V teh poletnih mesecih izhajam zmerom slabše nego pozimi, ko se mi godi prilično dobro. Ne morem veliko delati, glava me boli. Zdaj morem pisati samo še v polutemi in še to z naporom. Težko čakam jeseni.

Ker sem prepričan, da mi morete ustreči, dasi s težavo, Vas prosim, da mi pošljete teh 20 kron v pnevmatičnem pismu, tako da jih dobim vendar še jutri na praznik. Če bi ne hoteli, bi bil v resnih skrbeh.

V slučaju, da bo moj honorar tak, kakor ga pričakujem, Vam vrnem tudi majhen del prejšnjega in Vam ga prinesem osebno.

Dolg, o katerem govori Cankar, je datiral iz l. 1899 in naju je tedaj razdvojil. Spravil me je namreč takrat v velikansko zadrego in v svoji razjarjenosti sem mu pisal ostro pismo, Cankar pa je odgovoril še ostreje. Zato mu pozneje nikoli niti z besedico nisem omenil o tem. Poslej sem ga videl le redko, tako da se je hudo motil tisti, ki me je nekoč javno v listu napadel, češ, da so moji referati o Cankarjevih delih v »Slov. Přeledu« ugodni zato, ker cele noči krokarim na Dunaju s Cankarjem in Zupančičem.

Cankarjev rokopis črtice »Budalo Martinec« hranim jaz, kakor je izrečno pripomnil avtor v pismu od 15./IV. 1905. Original je natisnjen v avgustovi (8.) številki »Ljubljanskega Zvona« l. 1905. Primerjal sem rokopis, ki je pri meni, in natis v »Zvonu« in sem se uveril, da se popolnoma ujemata. Par malenkostnih izprememb v tisku gre gotovo na račun uredništva. Na str. 471., vrsta 12. odzdogol, in str. 473, vrsta 15., je urednik postavil »razpoka«, Cankar pa je pisal »špranja«. Na str. 471., 7. vrsta odzdogol, je za besedami »Tam je bogastvo« v »Zvonu« vrinjeno

»Martinec«, ki ga v rokopisu ni. Na str. 474., 18. vrsta, stoji v »Zvonu« »pozvonilo«, rokopis ima »zazvonilo« in na isti strani, 12. vrsta odzdogol, ima »Zvon«: »ki je bila že smrt dahnila vanje«, v rokopisu pa stoji »nanje«. Na strani 476., zadnja vrsta, je tiskano »Kaj zaostajaš, Martinec«, v rokopisu pa »postajaš« in na strani 477., 19. vrsta odzdogol, »Martinec je stal prikovan«, v rokopisu pa »ukovan«.

Konstatirati moram, da so bile vse te izpremembe nepotrebne in da so predrugačile tekst na slabše; zopet opomin urednikom, naj nikar ne izpreminjajo tekstov po svoje, temveč naj spoštujejo avtorjevo dikcijo, ki je gotovo dobro premišljena, tako da ji je vsaka izprememba na kvar. Treba je pač ločiti med začetniki, ki so morda potrebni popravkov, in med avtorji, ki vedó, kaj zapišejo in zakaj tako zapišejo, in pri katerih moti vsaka izprememba zvezo in zmisel.

V Kamniku, 15. dne maja 1926.

ZAPISKI. SLOVSTVO.

Ivan Cankar: **Zbrani spisi**. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba v Ljubljani. Prvi zvezek, 1925, str. XXVIII + 356; drugi zvezek, 1925, str. XXX + 370; tretji zvezek, 1926, str. XX + 385. — Ivan Cankar je začel živeti svoje posmrtno življenje in kot močno osrčje naše kulture oddajati sokove, vršiti svojo službo in okušati preizkušnjo svoje životvornosti. Prvi pogoj za to je izdaja vseh njegovih spisov. Nova založba, ki je to delo začela, nam navaja razumne in idealne razloge ter pravi v predgovoru, »da nam je Cankar v sedanjem hipu našega duševnega življenja potreben«. Toda poleg izdaje spisov nam njihov urednik prvič predstavlja Cankarja z uvodi in opombami, ki naj podpirajo umevanje in stvarno spoznavanje pisatelja in položje temeljni kamen k njegovi znanstveni oceni. Ta naloga je nenavadno težka in potrebna. Dasi jih je vedno manj, ki bi Cankarjevo delo mogli odklanjati, kakor so sodobniki skoraj dosledno odklanjali njegovo moralo in filozofijo, je vendar le preveč očitno, da se ob njem ustavljamo večinoma le z zanosnim občudovanjem, ki nikomur ne koristi. Celoto Cankarjevega duha danes sicer že bolj čutimo, moč in pomen njegovega dela bolj doživljamo, toda njegov umetniški problem prihaja na mrtvo točko. Temeljni kamen k Cankarjevemu studiju imamo v teh zbranih spisih. Urednik je začel zbirati vse Cankarjeve spise, »ki so bili doslej tiskani ali po njem za tisk pripravljeni, po časovni vrsti njih postanka in v zadnji pesnikovi redakciji.« Izločil bo le »nezaokrožene fragmente in ona mladostna dela, ki jih pesnik sam ni hotel objaviti« (gl. založnikov predgovor). Kljub tej nepopolnosti lahko to izdajo imenujemo v bistvu zgodovinsko, ker popolna zgodovinska izdaja bi bila sedaj nemogoča in brezplodna. Teksta se urednik ni dotikal, tudi pravopisa ne. Pri toliki pieteti, ki lepo branje kolikor toliko ovira, bi vendar ne bilo odveč, da bi bil zadaj naznačil tiste svoje korekture teksta, »kjer ga je

očividno bila pokvarila ali piščeva ali stavčeva pomota, kar bi ne bilo težko.

V teh prvih treh zvezkih imamo Cankarjevo delo od prvih začetkov — kolikor nas morejo zanimati — do drame Za narodov blagor; označuje ga v glavnem petero del: Erotika, Vinjete, Jakob Ruda, Popotovanje Nikolaja Nikića, Za narodov blagor. Na kratko bi označili ta tekst Cankarjevo začetno delo: od prvega mladostnega, zgolj literarno usmerjenega pisanja do tja, kjer je našel svoj lastni izraz in cilj. V tem času se je odločil umetnik za svoje posebno življenje in se začel spajati z narodom, s tistim svetom, iz katerega je neposredno črpal in vanj izlival svoje delo. Tu se šele začelja njegovo zavestno poklicno delo, ki je samo še pri Prešernu tako narodno programatično in organično. Tu že je načel tudi tisto čudovito zaokroženo pripovedno vsebino, ki bi jo imenovali njegov lastni mitos. Med označena glavna dela je urednik časovno in stvarno uvrstil neverjetno mnogo znanih in neznanih spisov: pesmi, črtic, novel, kritičnih in polemičnih sestavkov, toliko, da strmimo in občudujemo, kakšen delavec je bil mladi Cankar. Vse to drobno blago bo velikega pomena za studij njegovega formalnega razvoja: najbolj nas zanimajo kritike in polemike, v katerih vidimo neposrednega in osebnega Cankarja in njegove nazore o svetu in kulturi. V prvem zvezku je urednik zelo spretno objavil obe izdaji Erotike tako, da je drugi izdaji iz l. 1902 posebej dodal kot prvo izdajo tiste pesmi, ki jih druga nima. Časovna sporeditev radi tega ne trpi bistvene škode. Komedijo Za narodov blagor je redigiral po korigirani pesnikovi knjigi za gledališče (prim. III., str. 373); razlike med prvotiskom in to redakcijo ne bodo bistvene.

Sporedno s tekstom grede Opombe. Z njimi gledamo v pesnikovo delavnico in spremljamo usodo posameznih del. S suho zgodovinsko metodo nam je urednik zbral in zvezal podatke o postanku posameznih del, avtorjevo razmerje do javnosti in razmerje slovenske kritike, poiskal je odziv kulturnih in političnih strani tedanje dobe, skratka vso literarno zgodovino Cankarjevega delovanja z bibliografijo vred. Ta stvarna literarna zgodovina je sočna, ker je neposredna in dokumentarično živo zajeta iz tedanjega našega časopisja in avtorjeve korespondence, tako da je sodba o posameznih dejstvih lahka in točna tudi tam, kjer je urednik sam ni povedal. Središče teh opomb je v prvem zvezku usoda Erotike. Dejstvo samo je danes dognano stališče in le še zastarelo in skrhamo kulturno-politično orožje. Urednik je ostal strogo v mejah svoje metode, zato pa sodba razumnega bravca tembolj težko pada na politikum okoli tega dejstva, izza katerega značilno stopata dr. E. Lampe in Fr. Govekar. Iz bibliografije v drugem zvezku je zanimivo dejstvo, da je večina teh pozneje ne zbranih spisov izšla v Slovencu, nekaj celo po izdanju Erotike; z avgustom 1899. pa se na tej strani prekinejo zveze z njim. (Prim. I., str. 119.) Opombe tretjega zvezka označuje historijat prvega Cankarjevega dramatičnega ustvarjanja in razmerje slovenske javnosti do njegovega dela. Urednik nam je tu organično obdelal zgodovino Romantičnih duš, ki jih je v tekstu kot posmrtno in ne od avtorja pripravljeno izdanje izločil. Za objektivno ocenitev Cankarjeve etične smeri in njeno razume-

vanje so važni kritični dokumenti o njegovih dramatičnih delih, zlasti novi politikum okoli Jakoba Rude. Iz vsega materijala, ki ga prinašajo opombe, so najbolj žive vse literarne ocene v revijah, ker iz njih vidimo, da prva nepristranska kritika vendar ni bila tako zaostala, kot navadno mislimo, ali pa da bi bila popolnoma nezmožna tolmačiti pesnikova dela; grda je bila samo tam, kjer se je vtihotapila vanjo politika in izkoriščala Cankarjevo ime in delo.

Neposredno za sprejem zbranih spisov in umevanje Ivana Cankarja so odločilne važnosti u v o d i. Tu je urednik prestopil mejo čiste zgodovinske metode in začel pisati historijo Cankarjeve dobe in osebnosti. Zgodovinske ugotovitve same so uredniku snov, ki jo prepleta s svojimi lastnimi sklepi, mislimi in resnicami življenja in jim daje poleg skrbi za zgodovinska dejstva neko objektivno zgodovinsko-filozofsko veljavo. V treh uvodih je na 78. straneh s hladno brezobzirnostjo očrtal podobo našega kulturnega gibanja koncem devetdesetih let in ob prelomu stoletja ter podal prvi sintetični primer naše novejšje literarne zgodovine. V treh stopnjah je zgrajena sinteza. I. zvezek nam kaže mladega Iv. Cankarja, njegovo »šolsko« dobo in prihod med dekadente; v teh letih stoji za njim poleg domačih in tujih pisateljev predvsem Aškerc s svojim obzorjem, realistično umetnostjo in protikatoliško miselnostjo, nato tuji dekadenti, dokler ga za kratko dobo ne prevzame in opoji Nietzsche. Literarni vplivi, ki jih navaja urednik, bi se dali še spolniti s sporeditvami od tu in tam, kar dokazuje, da se je Cankar izredno veliko »šolal« in mu je podzavestno kaj ostalo (primeri 2. pesem v Erotiki iz l. 1902 in Shakespeare: Beneški trgovec V. dej.). Ugotoviti in omejiti bo treba predvsem Nietzschejeve vplive, ki trajno niso bili toliki, kakor je mislila sodobnost in še danes mislimo, a vse to bi bilo preko smeri in namena takih uvodov. V II. zvezku nam urednik predstavlja glavno mlado literarno družbo z Govekarjem, Kettejem, Župančičem in Murnom in jo označuje kot novo in zavestno kulturno gibanje in strujen prijateljski krog. Nasproti tej literarni družini gledamo tedanja oficialno slovensko literaturo v Ljubljanskem Zvonu in Domu in svetu. Tu spoznamo estetično revolucionarno smer mladih in odpor starih, bodisi realistov bodisi idealistov. Posamezne osebe mladih je urednik jasno osvetlil in ob njih pokazal samostojnega Cankarja, njegovo tesno prijateljsko zvezo s Kettejem in neorgansko z Govekarjem, dokler po Kettejevi smrti radi razlike značajev, etične in literarne kvalitete, ni prišlo do ločitve tudi med Cankarjem in Govekarjem. Etično osebnost Cankarjevo okoli 1900 pojasnjuje uvod v III. zvezek, ki pomeni vrh v enotni zgradbi dosežanih uvodov. Tu urednik razvija Cankarjevo pojmovanje načelnih vprašanj o življenju in nam dobesedno piše historijo njegovega duha. Izidor Cankar je tu potegnil dve strogi črti, ob katerih je takrat teklo slovensko javno življenje: na eni strani imamo svobodomiselno strujo z materijalističnimi filozofskimi podlagami a dokaj nedosledno prakso, na drugi strani v teoriji in praksi strogi dogmatični katolicizem; sestava Cankarjeve duše je bila svobodomiselna a protimaterijalistična, dogmatičnemu katoliškemu sistemu pa tuja, zato ne javno ne s

srcem ni mogel biti niti tu niti tam; tudi ni bil pristaš esteticizma, ker je svojo življenjsko nalogo pojmoval ideološko in organično in je bil zato tudi nasprotnik l'art pour l'artizma; pač pa je bil etični individualist. »Vseskozi individualističen, kakoršen je bil, je moral postati nasprotnik zunanje legalnosti, državne, cerkvene, literarne, socialne, posegal je preko okorelega zakona v globino srca« (itd. stran XVII). Dasi so te znanstveno formulirane ugotovitve o Ivanu Cankarju točne, se vendar prav radi svoje znanstvenosti zde trde, ker ni predvsem poudarjen umetnik, ki je vsekdar individualističen in daleč od vsake racionalistične formulacije oblik javnega življenja in pisanih programov, tudi tedaj, če je strankar in vernik. Cankar v tej dobi še ni bil tako močno ustaljen, kakor ga znanstveno formulira urednik: duhovno je protikatoliški, etično bližji krščanstvu kot materialističnemu liberalizmu; kakšen bi bil v službi liberalnega dnevnega delovanja, se nam pokaže v »Stricah in bratranih« (III., 70.); sovratil je vsako kodificirano in privzeto vrednoto, kot etično votlo (III. zv., XVIII.), zato je tako programatično zgrabil »Almanahovce«. Preznačilna so zanj v Almanahovcih mesta kakor: »blizu je do skrivnosti in daleč do jasnih pravil te ali one religije. (III., str. 328.) Ali: »Sad spoznanja bi bil po mojih mislih veseljni samomor; zakaj čemu potem življenje«. (Str. 329.) Tu jasno govori iz njega Nietzschejeva paradoksnost. In vrhu vsega tega je v tistem času že dobivala svoje obrise tretja struja našega javnega življenja, proticerkveni in protikapitalistični socializem, ki je Cankarja kot gibanje vedno pritegoval, a ga kot formulacija programa tudi ni mogel pritegniti. Že 1899. najdemo stike z E. Kristanom. Po Mickiewiczovi slavnosti mu je 18. aprila 1899. poslal v objavo pesem Svečanost v Varšavi (Erotika, 2 izd., str. 46) z naslednjim mottom: »Ko smo odkrili spomenik, stal je narod tiho in mirno v senci bajonetrov... Vojaki so dobili ukaz, da streljajo v množico ob vsaki demonstraciji... Prepovedano je bilo polagati vence pod spomenik... Poročilo časopisov o slavnosti Mickiewiczovi dne 24. dec. 1898.« Brez tega motta je pesem nejasna. Ob isti priliki piše Kristanu: »Mickiewicz veste, da je bil z vso dušo demokrat. Meni se je zdelo, da je bilo ob znani svečanosti v Varšavi več revolucionarnega duha v tistem nevarnem molčanju, ki pomeni mnogo več kot vsaka glasna demonstracija. Car naj bi bil prepovedal — misliti.« (Prim. Pod lipo 1926, str. 41.) Pa kakor drugam tako tudi tu sem Cankar ni stopil »v stranko, v tolpo«, če še mi ponovimo za urednikom. Cankar je ostal izven domovine in vstran od grobih oblik našega javnega življenja. — Poleg formulacije življenjskega naziranja se mi zdi najvažnejše urednikovo dejanje, da je iz tega naziranja razvil formo tedanjega umetnikovega dela, ki ga označujejo predvsem nerealistične sestavine in »neverjetnosti«. »Kadar gre umetnosti za miselne ali etične tendence, tedaj vedno zapušča pot naturalizma in se ne meni mnogo za zunanjo verjetnost dogodkov ter jo nadomešča z notranjo resničnostjo apriorno zamišljenega sveta« (III. zv. str. XVIII.)

Urednikovo delo je radi pomanjkanja vsakih predel izredno težko; Cankarjeva korespondenca je v veliki meri še prikrita in marsikaj nas bo še pre-

senetilo kot novo odkritje. Medtem smo n. pr. dobili že važne dostavke za Erotiko. Toda po urednikovi osebni orientaciji in njegovi metodi bo imelo to delo trajno vrednost. — Izdajo, ki je književna dovršenost prve vrste, spopolnjujejo faksimila značilnih avtorjevih rokopisov; vseh nam ni mogoče odobriti — zlasti v prvem zvezku sta oba vzorca bolj kliširani igrački kot faksimile, ki naj bo več kot prava podoba; reproduciran dokument naj bo!

France Koblar.

Hermann Wendel: Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit. Založila in izdala Frankfurter Societäts-Druckerei v Frankfurtu am Main. 1925. — Na 755 straneh, v 11 poglavjih riše Wendel zgodovino postanka narodne zavednosti pri Jugoslovanih in njihov boj za svobodo in ujedinjenje, ki ga je uresničila svetovna vojna. Naslovi poglavij prav jasno označajo vsebino in glavne smernice Wendlovega dela ter odločilne momente v zgodovini Jugoslovancev, na katere je oprl svoje pripovedovanje. »Narod brez zgodovine in raja« slika propad jugoslovanske samostojnosti in zavednosti v srednjem veku, — »Narod brez zgodovine se zavé samega sebe« nam oriše prve pojave bodočega probujenja, — »Raja se dvigne do nacije« opisuje postanek srbske samostojnosti, — »Ilirija oshivljena« Napoleonovo dobo in njene posledice, — »Srbska država in srbski duh« opisuje vladu Miloša Obrenovića, — »Ilirska lira« govori o ilirizmu, — »Za svobodo in narodnost« o letu 1848 in njegovih posledicah, — »Prevrati in spremembe se peča z usodo Jugoslovancev sredi XIX. stol., — »Veliki in mali« z berlinskim kongresom, z razmerjem Rusije do jugoslovanskih teženj in z avstrijsko jugoslovansko politiko v 2. polovici XIX. stol., — »Zbiranje sil in nastopi« nas pouči o dogodkih in jugoslovanskem svetu v zadnjih desetletjih pred balkansko vojno, — »Žrtvovanje in uresničitev« pa se peča z balkansko vojno, z nji sledečo svetovno vojno in dogodki ob koncu vojne ter združitvijo Jugoslovancev v državi SHS.

Na podlagi bogate literature, ki jo je v to svrhu predelal, je Wendel precej plastično opisal zgodovino probuditve in osamosvojitve Jugoslovancev in Nemce lahko zavidamo za to delo, ki ga v lastnem jeziku v tako popolnem pregledu še nimamo. Priznati moramo tudi, da je Wendel jasno izluščil iz navideznega kaosa glavne smeri razvoja in njegove gonilne sile. Obsežno znanje o naših razmerah in zgodovini, ki si ga je izpopolnil z osebnim stikom z jugoslovansko sedanostjo in o katerem so pričala že njegova dosedanja dela, je napravilo tu svojo sintezo in ustvarilo delo, ki imponira po obvladanju obsežne tvarine in po kramljajoči lahkoti, s katero riše zamotana vprašanja. Netočnosti, ki so jih navedle dosedanje kritike v raznih naših revijah (Čas, Ljubljanski Zvon, Srpski književni glasnik), so tako sporadične in večinoma take narave, da nam mora tudi s te strani delo imponirati. Kot točna informativna knjiga, ki skuša biti na vse strani nepristranska, popolnoma zadostuje svojemu namenu.

Kar se sloga tiče, je ostal Wendel tudi tu — kakor bi pri delu take vsebine in znanstveno kompilatoričnega značaja tega ne pričakovali, — sebi popolnoma zvest: slog je živahen, prijetno kramljajoč